
Magnus Rönn:

Ralph Erskine som industriarkitekt

180 s. ill. AB Svensk Byggtjänst, Stockholm 2000

Recension af Michael Lauring

Rönns bog om Erskine falder i tre dele. I flere indledende kapitler redegøres for intentioner, metoder og forudsætninger. Så følger en kronologisk gennemgang af en række af Erskines industri- og kontorprojekter. Bogens sidste kapitel er en teoretisk og bred diskussion af erhvervsarkitektur og dennes betingelser.

Bogens første del har sine steder et stærkt pædagogisk præg, som et lærestykke i arkitekturforskning. Forskning forudsættes at være rationel, saglig og upartisk, men kan i praksis forme sig som en slags stifinding, hvor intuitionen spiller en væsentlig rolle for slutresultatet. 'Jeg har således ændret afgrænsning flere gange, ofte af uklare grunde, som først efterhånden har fået sine rationelle forklaringer og legitimeringer ved hjælp af tydelig argumentation', fortæller Rönn i indledningen. Han har i sit studie stillet sig en række centrale spørgsmål: Hvad udmærker Erskine som industriarkitekt, og hvilke type opgaver har han fået? Interesserer de respektive kommuners stadsarkitektkontorer sig for industrialæggenes arkitektoniske kvalitet? Hvordan har virksomheder

forvaltet deres investeringer i produktionsmiljøer, og hvordan kan man forklare erhvervslivets skiftende interesse for investeringer i arkitektur? Det er meget forskelligartede spørgsmål at besvare i en enkelt bog.

At finde en funktionel bygningsform for produktionen, fremstår ifølge forfatteren som et bærende tema i Erskines industriprojekter. 'Jeg har altid opfattet funktionalismen som en arbejdsmetodik, som begynder med analyse og fortsætter med syntese for at afsluttes med kunstnerisk skaben', citeres Erskine. Rönns væsentligste baggrundslitteratur har været biografierne af Mats Egelius og Peter Collymore. Egelius har ikke selv set alle de byggerier, han omtaler, vurderer Rönn på baggrund af en telefonsamtale med Egelius, der ikke kan redegøre for anlæggenes præcise lokalisering. Det forekommer at være en hård vurdering, på grundlag af en enkelt samtale. Collymore kritiseres for at illustrere projekterne med smukke fotos, hvorved 'arkitekturfotografiet frigør sig fra det afbildede bygningsværk.' 'Det er derfor, jeg altid vil være på stedet for med egne øjne at se arkitekturen og bedømme dens kvalitet', slutter forfatteren sine indledende kapitler.

Rönn gennemgår fjorten projekter. En eksperimentfabrik i Norrsundet nåede kun idéstadiet, mens kontor- og lagerhuset for Coffea i Stockholm er nedrevet. Resten har forfatteren set på stedet. De tretten af projekterne daterer sig mellem 1950 og 1960. I to tilfælde har Erskine dog medvirket ved senere tilbygninger.

De tretten projekter er alle beliggende i Sverige, og indeholder lokaler for fremstilling og/eller oplagring, samt kontorer. Det fjortende projekt, Arken i London fra 1993, skiller sig ud såvel hvad angår tid og geografi som emne: Det er det eneste 'rene' kontorhus, uden håndtering af materielle produkter. Her savnes argumentation for studiets afgrænsning. Hvis Arken var udeladt, kunne der konkluderes på en epoke, en geografisk region, og en funktion. En sådan sammenfatning må vi nu undvære.

Rönn noterer udførligt medvirkende bygherrer, arkitekter, ingeniører og entreprenører, og der redegøres for oprindelige og senere tilbygninger, såvidt arkivmaterialet muliggør dette. Ligeledes redegøres for funktionskravene samt anlæggenes rumlige organisering, konstruktion og materialer.

Rönn beskriver i alle tilfælde, hvordan han kommer til fabrikken. Også mødet med de lokale bygningsmyndigheder er beskrevet i jeg-form, hvorved projektomtalerne får et præg af new journalism, hvilket i længden bliver temmelig trættende. Men jeg-formen erindrer naturligvis læseren om, at arkitekturvurderingen har et subjektivt islæt.

Læseren således advaret, kunne Rönn godt være gået et skridt videre i sin tolkning af bygningerne. Ud fra bogens fotografier kan denne læser godt opfatte vinduerne i kemifabrikken i Gnesta som molekylære opbygninger, eller den bugtede teglfacade på kartonfabrikken i Fors som en bane papir, dvs som funktionsrelateret symbolik. Sådanne udlægninger afstår forfatteren fra, men beskriver i stedet hvordan formen understøtter funktionelle behov, og hvorvidt han finder anlæggene smukke, konstruktionerne spændende, eller gribes af vemod ved det forfald og de ufølsomme senere tilbygninger, der præger mange af de oprindelige anlæg. Myndighedernes svar på Rönn's forespørgsler er som regel nedslående: Kun få kommuner har udpeget Erskines industrianlæg som værdifulde eller bevaringsværdige, mens hovedparten ikke har planer om at beskytte bygningerne.

I det afsluttende kapitel foreslår Rönn derfor en række konkrete tiltag til beskyttelse af Erskines byggerier, men fremhæver at der også i fremtiden bør skabes værdifuldt erhvervsbyggeri. Et anvendeligt nøgle-

begreb er her 'arkitektonisk kvalitet', som Rönn karakteriserer som et dynamisk og åbent begreb, der kan fortolkes og diskuteres. Det er baseret på værdiladede kriterier, og er et begreb, der producerer uenighed og debat. Hvilket er godt, eftersom målet er at skabe forståelse for arkitektoniske værdier.

Rönn lancerer begrebet 'æstetisk puls' som en overordnet beskrivelse af, hvordan erhvervslivets investeringer i arkitektonisk kvalitet har formet sig over tid. Der er tale om livscyklusser med faserne ideudvikling, modning, forfald og krav om kunstnerisk fornyelse. Rönn ser tre relativt tydeligt afgrænsede gode perioder: 1900–1930, 1950'erne, og 1980 til i dag. Århundredets begyndelse præges af storvirksomheder med kunstneriske ambitioner, og en helt ny arkitektur med et eget formsprog vokser frem. Den anden periode, 50'erne med Erskines mange projekter, vidner om denne periodes fremskridtstro, der så i 60'erne udarter til ren effektivitetstænkning. Den tredje periode indledes i begyndelsen af 1980'erne, med postmoderne arkitektur.

Rönn's 'æstetiske impuls' er ikke et uproblematisk begreb. Med postmodernismen reintroduceredes noget af den glæde og leg, som den dogmatiske modernisme havde fornægtet, men som Erskine hele tiden havde tilladt sig. Men postmodernismen var og er også i mange tilfælde en overfladisk arkitektur med et æstetisk udtryk, der lever sit eget liv uden relation til bygningens funktion og konstruktion, og med begrænset omsorg for sine brugere. Dvs en arkitektur, der står i diametral modsætning til Erskines principper. Der er kvalitativ forskel på 50'ernes og 80'ernes arkitektoniske puls, hvilket sløres ved at skille æstetikken ud. Iøvrigt har dette afsluttende kapitels teorier kun i begrænset omfang afsæt i den empiri, der er indhøstet i de foregående kapitler.

Bogen indfrier ikke alle de ambitioner, den indledningsvis opstiller. Blandt andet får vi ikke et udtømmende svar på, hvad der udmærker Erskine som industriarkitekt. Dertil er iagttagelserne og analyserne for tørt fokuserede på, hvorledes Erskine lader formen understøtte funktionen. Form kan imidlertid også være inspireret af funktion, hvilket kan give helt andre arkitektoniske resultater. Det ville netop i sammen-

hæng med Erskines industriarkitektur have været interessant med en diskussion af funktionalismebegrebet. Men Rönns bog dækker mange aspekter, og udgør en vigtig samling af faktuelle oplysninger om et emne, interessant i både historisk og nutidigt perspektiv. Derfor er det irriterende, at billedsiden falder igennem, både funktionelt og æstetisk. Tegningerne er uden målangel. Planer, snit og facader flugter sjældent, er skævt layoutede, og planer er ofte vendt på siden eller på hovedet i forhold til andre planer på samme side. Rönns egne fotografier har konsekvent styrtende linier og er skævt beskårne. Nogen forskønnende præsentation (som hos Collymore) er der bestemt ikke tale om. Samtidig savnes fotografisk registrering af industrialæggenes forhold til omgivelserne, ligesom det havde været oplagt med sammenstilling af fotos af oprindelige og nutidige forhold, da dette er et vigtigt tema i teksten.

Eva Eriksson:

Den moderna staden tar form

Ordfront förlag, Finland 2001

Recension av Magnus Rönn

Staden är full av upplevelser. Byggnaderna har en historia att berätta. Husen speglar de varierande arkitekturideal som gestaltats i stadsbyggandet. Så inleds *Den moderna staden tar form* av Eva Eriksson. Hon är arkitekturhistoriker och boken är en bearbetning av hennes avhandling *Mellan tradition och modernitet*, som kom ut sommaren 2000.

Den moderna staden tar form är en bok som tar fasta på arkitekturdebatten i Sverige 1910–1935, men innehåller också nordiska och internationella utblickar. Den är informationsrik och upplagd för att kunna läsas på flera sätt. Dels innehåller boken en kronologisk redovisning av förändringar i arkitekturen (sid 56–64, 146–168, 200–211, 272–277, 282–291, 340–369, 379–383, 389–406, 427–435, 460–470, 501–506). Här kan läsaren följa ett händelseförlopp i tiden från början till slut. Dels har boken särskilda temasideor som beskriver arkitekturdebatten och idéutvecklingen inom stadsbyggandet (sid 58–59, 74–96, 123–133, 172–199, 212–225, 249–259, 294–337, 414–435, 471–491). Denna uppläggning gör att avsnitten i boken kan läsas som avslutade berättelser, men är samtidigt en svaghet. För den som söker förklaringar till bebyggelsens formspråk i idéutvecklingen blir det svårt att se sammanhang och bakomliggande mönster. Begreppen modernisering och modernitet, som beteckning på moderniseringsprocessens idéinnehåll, är inte tillräckliga som grund för historieskrivningen. Teorilösheten framstår som besvärande om man ser boken som arkitekturforskning. Invändningar kan också riktas mot att stadsplaneidealen inte fått en tillräcklig belysning. Det är knappast en tillfällighet som gör att husens fasader dominerar bland illustrationerna i boken. Här finns en kritisk synpunkt eftersom idéutvecklingen inom arkitekturen resulterade i helt nya stadsplaneideal, en gestaltning av staden som visar sig i ett nytt sätt att utforma och organisera bebyggelsen i rummet.

Detta förhållande hade framträtt tydligare om arkitektur och stadsbyggnad behandlats som två aspekter på en odelbar helhet – staden som byggd och gestaltad miljö.

Så långt kritiken mot en mycket välskriven bok som redovisar debatten inom arkitektkåren när den moderna staden tog form. Eva Eriksson tar avstamp i 1897 års Stockholmsutställning som symbolisk final på en tid av samhällsförändringar vid tröskeln till ett nytt sekel. Utställningen måste ha tett sig som ett magiskt skådespel för dåtidens besökare. En ny tid visades upp med elektricitet som gav kraft åt maskiner och spred ljus över landet. Sekelskiftets högkonjunktur förstärkte känslan av optimism. Moderniseringen krävde nya hus för nya ändamål och sökte ett nytt formspråk för den nya tiden mellan en tillbakablickande romantik och en framtidsoptimistisk rationalism. Järnvägar och industrier byggdes ut. Det privata kapitalet manifesterades i bankpalats som uppfördes i städerna vid sidan av hotell, saluhallar, affärsbyggnader, skolor och brandstationer.

Sekelskiftets formspråk var mångfacetterat och skiftande, även om arkitekturstilarna från kontinenten i Sverige kom att tillämpas på ett återhållsamt och försiktigt sätt. Jugend och nybarock smälte samman i nya byggnadsuppgifter. Jämsides odlades ett romantiskt förhållningssätt som utgick från traditionella värden – naturen, hembygden och kulturella rötter – symboliserad i den lilla röda stugan med vita knutar. Det var ett estetiskt ideal som egnahemsrörelsen tog till sig och som spreds inom Sverige för att stärka nationalkänslan.

Eriksson beskriver hur kraven på enkelhet och saklighet i formspråket efterhand växte sig allt starkare inom arkitektkåren. De estetiska uttrycksmedlen koncentrerades till byggnadens fundamentala delar: portar, fönster, tak och fasader. Ambitionen var att skapa en tidlös arkitektur med svenska förtecken. Resultatet blev en stil som kom att kallas för nationalromantik. I stället för att kopiera en historisk stilarkitektur sökte man utveckla en inhemsk tradition, formad genom sekler av praktiska behov och lokala material.

AvsärskiltintresserföreläsareavNordiskArkitekturforskning är att Eva Eriksson tagit med ett avsnitt som

jämför utvecklingen i Norden, främst Danmark, med arkitekturdebatten i Sverige. Denna beskrivning avser perioden 1900–1920. I fokus för redovisningen står motsättningen mellan det klassiska och det fria förhållningssättet bland arkitekterna i Danmark. Det klassiska sättet att se på arkitekturen utgick från historiska förebilder, ett perspektiv som uppfattades som schematiskt och verklighetsfrämmande bland eleverna vid konstakademien i Köpenhamn. 1909 bildade därför några yngre arkitekter en egen förening – den fria arkitektföreningen – som ett alternativ till den etablerade akademiska föreningen och dess historiska stilideal. Initiativtagare var Paul Bauman, Carl Petersen och Ivar Bentsen. Det fria sättet innebar att man med traditionen som grund försökte skapa nya byggnadstyper för tidens krav. Men det var inte i första hand en debatt om stil utan en fråga om vilken kunskap som skulle bilda plattform för arkitektkårens yrkesmässiga utveckling. Och denna frågeställning är minst lika aktuell idag.

Debatten var livlig i början av sekelskiftet, många gånger hård och frän om tidens gestaltningskrav, både i Danmark och i Sverige. På 1910-talet lanserades idén att bebyggelsen i staden skulle ses som sammanhängande helheter med de monumentala byggnadsverkan som soloartister. Bostäder skulle byggas som kvarter och gårdarna förvandlas till gröna oaser. Detta ideal speglar ett nyvaknat intresse för hyreshus inom arkitektkåren. Storgårdarna blev ett nytt element i stadsbyggandet som kunde ge hyresgästerna tillgång till grönskande parker.

Vid ingången till 1920-talet utvecklades önskan om enkelhet till ett nyklassicistiskt ideal. Eriksson framhåller att bebyggelsen från denna tid har ett väl avvägt formspråk. Hemligheten ligger i proportionerna och den rytmiska upprepningen av estetiska element. De dekorativa inslagen är sparsmakade och framträder på räckan av smidesjärn, som halvcirkelformade fönster i vinds- och källarvåningar och som markerade portar till husen. Det nyklassicistiska formspråket ses som en höjdpunkt i byggandet. Svenska arkitektur nådde internationell ryktbarhet. Boken innehåller många fina exempel på bostadsmiljöer från denna tid runt om i landet. Jag håller med om att tidsperioden framträder som guldålder i arkitekturutvecklingen.

Här sker ett viktigt skifte i utvecklingen enligt Eriksson. Arkitekturen får internationella förebilder som bryter med inhemska traditioner och riktar blicken mot framtiden. Industrialisering och typisering blir metoder för att rationalisera byggandet. De nya tendenserna och idealen började att göra sig gällande under 1920-talet. Bauhaus i Tyskland blev en inspirationskälla för den framväxande modernismen med sina manifest. Kooperativa bostadsföreningar och kommunala bostadsföretag bildas för att bygga bort bostadsbristen i städerna. Olle Svedberg påpekar att idén om storgårdskvarter på 1930-talet övergick i ett ideal med smala, parallellställda huskroppar, som först lades i gatulinjen för att sedan bäddas in i grönområden. För att minska buller från gatan fick husen fönsterlösa gavlar.

Den internationella stilen slog först igenom i industrins byggnader. Ett exempel på denna utveckling i boken är Hammarforsens kraftverk, ritad av Osvald Almqvist. Det är en anläggning från 1928 med släta fasader som ger uttryck för funktionalismens estetiska. Anläggningen har ett disciplinerat formspråk präglad av rationell saklighet, ett tecken och förebud för ett framtida industrisamhälle.

Tidens radikala arkitekter knöts samman av känslan att tillhöra en speciell epok och dessa band av gemenskap blev viktigare för gestaltningen än att identifiera sig med platsen och dess lokala traditioner. På ritborden växte hus fram med släta vitputsade fasader, platta tak och stora glasade ytor mot yttervärlden. Redan från början var stilen internationell och länkad till en helt ny rumsuppfattning – det öppna perspektivet. De slutna kvarteren i staden skulle ersättas med fristående höghus i parkmiljö. Arkitekturen utnämndes av Le Corbusier, tidens ledande arkitekt, till en huvudrollsinnehavare i samhällsutvecklingen. Framtidsvisionerna tog först form i skisser och idéförslag. Efterhand kom byggandet i gång när konjunkturen vände. Nu skulle visionerna omsättas i verkliga projekt med hjälp av skelettkonstruktioner i järn och betong.

Villa Savoye (1928–31) av Le Corbusier redovisas i boken som exempel på funktionalismens formspråk och nya konstruktionsprinciper. Byggnaden är berömd som manifest för modernismens estetik: de liggande fönsterbanden, den platta takterrassen, den

från ornament befriade fasaden, den släta ytan, den fria planen, pelare som bär upp huskroppen och som frigör en del av markplanet. Det finns skäl att göra en del kritiska kommentarer till gestaltningen på grund av byggnadens symboliska betydelse för arkitekturen. Så t ex framhåller Sten Gromark att Villa Savoye trots tre stora ombyggnader inte kunnat skyddas för vattenskadorna. De inbyggda struprören, som skapats för att uppnå estetisk renhet och skulptural verkan, visade sig vara en dålig lösning. Själv föreföll dock Le Corbusier oberörd av beställarens återkommande klagomål och överlät de byggnadstekniska konsekvenserna av de estetiska idealen till sin kusin Pierre Jeaneret. Det gick i princip bara att bo i huset under vackra sommardagar. Men enligt Gromark förblir Villa Savoye med alla sina tekniska brister ett arkitekturmanifest av utomordentlig betydelse för modernismen, en byggnad vars tolkningsdjup blir näst intill obegränsat i sin arkitektoniska förfining.

Funktionalismen ville kompensera rökiga fabriksmiljöer med ljus, luft och grönska. Eva Eriksson noterar att det var en tankefigur som fick ett dramatiskt genomslag i samhället. Stockholmsutställningen 1930 blev en stor framgång för den internationella arkitekturen och ett genombrott för funktionalismen i Norden. Det goda rykte som svensk arkitektur fått under 1920-talet bäddade för internationell uppmärksamhet och många av de viktigaste arkitekturtidskrifterna i Europa hade också reportage om utställningen. Arkitektorganisationerna arrangerade studieresor till Stockholm. Eva Eriksson berättar att det bara från England kom en grupp på nästan hundra personer. Utställningen får stort utrymme i boken. Alla lät sig dock inte övertygas. Det nazistiska maktövertagandet i Tyskland resulterade i en attack mot det internationella formspråket. Företrädarna berövades sina positioner vid arkitekturskolor, byggnadsföretag, kommuner och yrkesorganisationer. 1933 tvingades Bauhausskolan att stänga för gott och de ledande arkitekterna emigrerade till USA.

Boken slutar i funktionalismens genombrott och det nya estetiska ideal som manifesterades i Stockholmsutställningen. Eva Eriksson redovisar både arkitekturdebatten och de drömmar om ett bättre samhälle som knöts till den nya stilen. Hon är beläst och berättar i boken

om alla de förhoppningar som tillskrevs arkitekturen. Bristerna i det gamla samhället skulle byggas bort med ett formspråk som bar på ett framtidslöfte. Sekelskiftets formrikedom ersattes av idel som hyllade förenkling och industrialisering. Man ville väl, men resultatet blev ett stadsbyggande som i efterhand med rätta blivit kritiserat för sin storskalighet och enahanda gestaltning, framför allt det s k miljonprogrammet i Sverige. Men det är en annan historia.

Magnus Rönn, Docent vid KTH-A

Litteratur

Eriksson Eva, Den moderna staden tar form, Ordfront förlag, Finland 2001.

Gromark Sten, Amodern arkitektur, Arkitektur Förlag AB, Uddevalla 2000.

Svedberg Ollie, Planerarnas århundrade, Arkitektur Förlag AB, Värnamo 1988.

Nye bøger – bogomtaler av Bolette Hansen

J.W.R. Whitehand og C.M.H. Carr:

Twentieth-century Suburbs – A Morphological Approach

The concern of the book is the history, geography, architecture and planning of the ordinary suburban areas in which most British people live. It discusses the origins of suburbs; the ways in which they have been represented; the scale and causes of their growth; their form and architectural style; the landowners, builders and architects responsible for their creation; the changes they have undergone both physically and socially; their impact on urban form and the implications for urban landscape management.

ISBN 0-415-25770-0

Udgiver: Routledge – Planning, History and the Environment Series

Seppo Aura, Juhani Katainen og Juha Suoranta:

Architecture: Theory, Research and Practice Some perspectives on postgraduate education in architecture

This publication considers the interrelation of theory, research and practice, with special reference to postgraduate studies in architecture. The various research approaches to architecture are addressed and a discussion initiated on a new type of practice-based and architectural designbased doctoral dissertations and on criteria for evaluation.

ISBN 952-15-0600-8, ISSN 1236-9136

Udgiver: Tampere University of Technology,
Department of Architecture

Carin Johanson och Tomas Tägil:

Att bygga i Skåne – platsen, traditionen och framtiden

En bok där kvaliteter och möjligheter i skånska begyggelsemiljöer lyfts fram. Boken vill åskådliggöra dom många goda miljöer som finns, visa på bebyggelsens betydelse för alla våra behov, inspirera till nya goda projekt samt värna om det specifikt skånska. Boken innehåller många illustrationer.

ISBN 91 564 0978 8

Udgiver: 2001 Corona Förlag, Box 5, SE-201 20 Malmö

Gunilla Lundahl:

Enkelhet och nytta, arkitektur i svenskt försvar

I boken redovisar arkitekturskribenten Gunilla Lundahl till Gunnar Smolianskys bilder utvecklingen af försvarsarkitekturen i Sverige som har en historia tillbaks till 1600-talet med sina storslagna anläggningar. Med exempel som byggandet av Gripencentrum i Såtenäs, robotverkstaden i Vidsel, nya kaserner i Arvidsjaur, nytt flygledartorn med administrationsbyggnad i Berga och omvandlingen av Ravlunda skjutfält för sambruk.

ISBN 91-7988-222-6

Udgiver: 2001 Gunilla Lundahl & Byggförlaget,
Narvavägen 19, SE-114 81 Stockholm